

A CIDADE POÉTICA DE LUÍSA VILLALTA HABERÁ POESÍA EN QUE SALVARSE?

THE POETIC CITY OF LUÍSA VILLALTA.
CAN WE BE SAVED BY POETRY?

Miguel Anxo Fernán Vello

Resumo: Luísa Villalta, dona dun eu poético e dun eu existencial, acabará por converter a cidade da Coruña, en toda a súa extensión, real e metafórica, en tema da súa lírica, sendo ademais que o alegórico figurativo, e o simbólico, pasarán a formar parte, en progresión ineludíbel, do ser da poeta e do ser da cidade. Antes de que isto acontecesse en *Ruído* (1995) e sobre todo en *En concreto* (2004), a autora xa enfiá no seu primeiro poemario, *Música reservada* (1991), un poema de delicada beleza que establece por primeira vez na súa obra poética un diálogo íntimo entre a poeta e o entorno urbano próximo, neste caso, Santiago de Compostela

Abstract: Through her poetic and existential self, Luísa Villalta turned the city of A Coruña, in all its real and metaphorical scope, into the subject material of her poetry. In addition, the figurative allegory and the symbolic became part, in an ineluctable progression, of the poet's being, and the city's being. Before this occurred in *Ruído* [Noise] (1995), and especially in *En concreto* [Concretely] (2004), the author had already included in her first collection of poems, *Música reservada* [Reserved Music] (1991) a poem of delicate beauty that establishes for the first time in her poetic work an intimate dialogue between the poet and her surrounding urban environment. In this case, that was Santiago de Compostela.

Palabras chave: Luísa Villalta, poesía, cidade, *Música reservada*, *Ruído*, *En concreto*.

Key words: Luísa Villalta, poetry, city, *Música reservada*, *Ruído*, *En concreto*.

I

No primeiro libro publicado de Luísa Villalta, *Música reservada* (1991), establécese por primeira vez na súa obra poética un diálogo íntimo entre a poeta e o contorno urbano próximo (1991, p. 90), pois a autora saúda os “edificios antigos, pedra calada, / cristais irisados de ollar esquecido”, e xa aparece aquí a cidade da Coruña e as súas “nostalxias labradas en sólido tempo”, sendo así que a poeta reconece neste espazo —velaí a súa pegada musical orixinaria no poético— unha “armónica vida dormida na pedra” e unhas “xanelas fechadas, beleza cautiva”, que, aínda proxectando a “serena expresión do silencio da arte”, xa nos apuntan unha certa tensión —“pasado inquietante dun hoxe caduco”, reparemos neste verso da autora— entre o que Federico García Lorca enunciaba como elementos a captar no espazo da cidade: unha visual ‘xeometría’ patente e a floración dunha ‘angustia’ nacida na conciencia poética fronte á realidade.

É común afirmar que a poesía da cidade, como ‘poesía moderna’, nace con Baudelaire e coa súa teoría da “multitude” e da “solitude”, mais a cidade na poesía xa existe na *Ilíada* —aí a cidade destrúese— e hai poemas urbanos tamén na Biblia. Victor Hugo, lembrémolo, confundía a cidade co Universo, e antes Dante Alighieri, na súa *Commedia*, fixaba como cidade infernal, no sexto círculo do Inferno, a Cidade de Dite. E non debemos esquecer a Joachim du Bellay e o seu soneto “A Roma” do “vaivén mundanal”, ou ao propio Wordsworth a cantar a cidade de Londres nos finais do século XVIII.

Luísa Villalta, dona dun ‘eu poético’ e dun ‘eu existencial’ por veces metamorfoseados en vértices conceptuais de rítmica ‘reservada’, acabará —como dicía Walter Benjamin de Baudelaire con respecto a París— por converter a cidade da Coruña, en toda a súa extensión, real e metafórica, en tema da súa “lírica”, sendo ademais que o ‘alegórico figurativo’, e o simbólico, pasarán a formar parte, en progresión ineludíbel, do ser da poeta e do ser da cidade. Mais antes de que isto aconteza —como así será xa no libro titulado *Ruído* (1995) e sobre todo na explosión significativa de *En concreto* (2004)—, a nosa poeta, aínda na súa ‘música reservada’ de 1991, enfa un poema de delicada beleza que comeza cos seguintes versos:

Andei por Santiago
pisando estrelas
na noite
(1991, p. 111)

E a poeta, que reconece as rúas compostelás “con luces e clamores”, cita no texto poético —como un ‘adianto’ nominalista ao ‘en concreto’ coruñés— a rúa

das Hortas, as Casas Reais, a rúa Nova, a rúa do Vilar, o Tournal, as Pratarías, a Quintana e mesmo a Berenguela. A nosa autora fala de “pedras orceladas”, de “luces nas xanelas”, de “grandes laxes”, dun “cantigar de fontes / nas ruas embozadas”; dunha cidade, en definitiva, onde “o ceu peneira os ecos das esquinas”. Neste caso, Luísa Villalta, trece anos antes de *En concreto*, xa actúa como unha *flâneuse*, unha muller que camiña polas rúas, unha rueira ou paseante pola cidade; e utilizamos este termo, *flâneuse*, proposto pola escritora Lauren Elkin, que Luísa Villalta asinaría compracida, para suplir a forma baudelairiana *flâneur*, pois foi o poeta francés pioneiro, iso si, en unir no mundo occidental a cidade como espazo, como cultura material e como experiencia cotiá. E semella aquí que a *flâneuse* Luísa Villalta, no seu primeiro poema urbano publicado, fica namorada das rúas compostelás, como a Señora Dalloway, personaxe e título dunha novela de Virginia Woolf, que ama camiñar polas rúas de Londres.

Hai un poema en *Música reservada*, un poema estraño, practicamente disposto para pechar o libro, mais emprazado antes da sección última titulada “Poema cíclico para soprano e cuarteto de corda”, que nos ofrece un primeiro verso no que debemos reparar non sen certo asombro poético e conceptual: “Rodea-nos a muralla de Uruk”.

Mais vexamos o poema completo:

Rodea-nos a muralla de Uruk,
a ben cercada,
arredor bate o abismo
a siléncios contra o nada.

Rodea-nos a muralla de Uruk,
a dos amplos mercados,
onde compramos cintos e armas
con que defendemos e guardamos
as palabras das palabras.

Arredor, a muralla de Uruk,
a nunca vencida,
protexe-nos do vento
e das frechas dos inimigos.

Uruk, a dos fermosos templos
onde os deuses deliberan,
a dos xardins con camiños
arredor da primavera,
a das prazas no deserto,

a dos cantos na noite,
a dos murmullos e as festas.

No meio da muralla de Uruk
as águas xa nos van
chegando á boca.
(1991, p. 113)

Refírese aquí a poeta, como resulta evidente, á primeira cidade da historia, á esplendorosa metrópole denominada Uruk (hoxe Warka, no sur de Iraq), citada no texto sumerio e mesopotámico que leva por título *Poema de Gilgamesh*, escrito 2650 anos antes de Cristo. E cando Luísa Villalta remata o seu poema cos versos “as águas xa nos van / chegando á boca” está a se referir —velaquí toda unha poética simbólica profunda e de carácter existencial— ao que contén a undécima táboa de arxila con caracteres cuneiformes do *Poema de Gilgamesh*, é dicir, á traxedia do Diluvio Universal, despois bíblico, transmutada agora, no presente, en metáfora da propia existencia: a representación dun afogamento que nos abate, a urxencia por respirar unha salvación.

O poema villaltiano de Uruk, a cidade dos “fermosos templos” e dos “amplos mercados”, no dicir da poeta, é no seu tecido simbólico un antecedente do *En concreto* coruñés, libro futuro da cidade ou a cidade transfigurada en libro. O tremor existencial no poema de Uruk —“arredor bate o abismo / a siléncios contra o nada”— acaba ben explicitado no último poema da música íntima e ‘reservada’ da poeta, cando di que ela mesma fica contemplando “como pasan as nubes da miña vida”, nun horizonte “onde as árbores medran coas águas naufragadas da existencia” (1991, p. 120). E velaí, pois, a Luísa Villalta, tamén *flâneuse* existencialista, en estado puro.

II

No libro titulado *Ruído* (1995), a nosa poeta cita a Wallace Stevens para nos trasladar a idea de que “resulta igual vivir nunha terra tráxica que vivir un tráxico tempo”, e vemos xa nesta obra o nacemento dun eu poético que madura na visión civil, e cívica, da realidade. Conciencia da poesía, por suposto, mais tamén ‘poesía da conciencia’. A poeta dinos que a morte se fai “fume de transformación ao longo das rúas, versículos da historia” e que “o día está por todas partes negociando a fame, a ira, o excremento” (1995, p. 21).

A poeta activa e pensante —cita ela a Vicente Huidobro: “na miña cabeza, cada cabelo pensa outra cousa”—, a poeta que estrutura a realidade dende unha

fonda substancia vital, dános unha clave perfecta neste libro para entendermos a ‘rítmica’ poética que vai ser ‘marca da casa’ en toda a súa obra futura. Despois dos encabezamentos intermedios no libro, “Roturas” e “A escada vacía”, hai un poema no capítulo “A vida dividida” que expresa cumpridamente a ‘poética’ de Luísa Villalta, cidadina e cidadá, pegada á *polis* e potencialmente *política*, dona sempre ela dunha particular música urbana e dun fondo alento de raíz visionaria. No poema ao que agora nos queremos referir hai dous versos —para nós auténticas ‘trabes de ouro’— que transparentan o espírito lírico, e tamén a materia lírica, da poeta:

a cidade bocexa unha alba disonante,
tras unha noite de música perdida.

(1995, p. 26)

A poesía de Luísa Villalta, a súa poesía da cidade, madía leva, é toda ela disonante. A poeta instrumentista, a poeta *música*, coñece moi ben as regras contrapuntísticas da composición musical —a ‘regra franconiana’— e sabe establecer na composición poética os principios xerais de tensión e distensión netamente propios da harmonía. Ou dito doutra maneira: a súa poesía, a partir do libro *Ruído*, utiliza a disonancia e a atonalidade, o principio atonal, como forma expresiva, superadora, como diría Walter Benjamin, de calquera cromatismo ou adherencia romántica. Eu sei que Luísa Villalta, sempre gran polemista conceptual, gustaría de escoitar a aquel Arnold Schöenberg que dicía que “as disonancias son as consonancias máis afastadas na serie dos harmónicos superiores”. Mais é ela mesma quen aclara nun curioso “Prólogo”, na obra *Ruído*, o seu pensamento estético e poético a estes efectos:

Entre o ruído e o sonido, hai unha imposible distancia de interferencias, vibracións erróneas ou desquiciadas, intercámbios onde a claridade é só a figuración última do significado. Este libro é ruído porque, mentres a música se prolonga en ecos interminábeis abrindo-lle portas ao infinito, o ruído é por si mesmo un astro estourado cuxas partículas caen a toda velocidade e se desintegran de súpeto, para ser sempre outra cousa, noutro lugar, con outro valor. Dentro, ensurdecido de vértigo, un corazón galopa o seu ritmo, fuxindo da propia fuga, arrasando e esquecendo. (1995, p. 9)

E esta é, talmente, a Luísa Villalta que dá comezo a un poema —incluído na obra á que nos referimos— afirmando que “o libro da cidade pasa unha páxina, ao completar-se na esquina a liña das palabras que xa van sendo olvidadas” (1995,

p. 28). E engade noutro poema de *Ruído*, en clara referencia xa á cidade da Coruña: “Perdeu-se a cidade tras un decorado de luces sobre o mar entoldado” (1995, p. 31). Esa mesma cidade, que acabará por ser no futuro ‘centro’ total nas páxinas de *En concreto*, onde recoñece a poeta que “na esquina da rua, unha rosa desfai-se interminabelmente / con sonidos no sonido até a última voz indivisíbel” (1995, p. 37).

III

Como ben di Xosé María Álvarez Cáccamo referíndose ao libro *En concreto* (2004), estamos con esta obra diante do “emblema dunha esmagante universalidade urbana”, con verso tensado “en mecánica deformadora de intención crítica expresionista” —velaí outra volta a música atonal dos poemas, dicimos nós. E, por outra banda, Javier Gómez-Montero afirma que este libro é unha ‘lectura’ da cidade da Coruña que “ofrece un campo de representación subxectiva para que a razón crítica analice os discursos do poder que determinan a sociedade”.

Cando a poeta declara que o seu nome “é o da Cidade Alta” toma partido por un espazo como muller, como voz activa, en relación co universo urbano co que se identifica tanto no plano individual coma no colectivo.

nacín enfrente de min mesma
 cando a Pescadería era un leito de sereas
 e a serpe demorada na voz dos meus avós
 (2004, p. 93)

A poeta sábese moi ben do ‘lugar’, a cidade e o ‘eu’, a cidade e o corpo, a cidade e a historia, a cidade existencial. *En concreto* é, sen dubida, un formidábel ‘mapa’ sensorial e sensitivo, cultural e ‘político’ (no dobre sentido deste último termo) da cidade da Coruña. Gómez-Montero fala, con razón, dunha cartografía topográfica unida a unha indagación existencial e a unha sublimación ontolóxica, mais tamén, nun plano mesmo instintivo, incorporando reflexión crítica e reivindicación “grazas á memoria persoal da historia colectiva reprimida ou marxinaada oficialmente”.

O xurado literario que premiou no seu día, por unanimidade, a obra *En concreto*, salientou no libro a existencia dun “pensamento poético maduro”, a presenza dun “carácter expresionista” na base dos poemas e un ‘ser estar’ dun “equilibrio estilístico entre o conceptual e o visionario”. A propia Luísa Villalta recoñeceu, con posterioridade, a súa identificación co expresionismo como modalidade artística, unindo a este un lóxico factor sentimental —“a cidade é un grande edificio de sentimentos complementarios”, dinos a poeta—, o que nós interpretamos tamén

como a admisión dun factor existencial, entre emoción profunda e abstracción; un expresionismo, en definitiva, con fondo humano e social, unha vida interior posta no orbe da materia (Benjamín Valdivia), e ao mesmo tempo —como quería o filósofo alemán xa antes citado— un expresionismo entendido como un “salto dialéctico” con respecto á historia, á *polis* e, dicimos nós, á poesía mesma.

En concreto é un canto —“música incesante e cadencia firme que tempera”, que diría Wordsworth— á cidade da Coruña. Libro Historia. Libro Plano-Mapa-Carta. Libro das Rúas-Barrios-Prazas. Libro dos Ventos e do Mar. Libro Arquitectura. Libro Estampa. Libro Rebelde, en definitiva, que, camusianamente, se ergue contra as deidades e contra os amos —“contra os deuses dos lares caídos con Xerión / e a dignidade labrada na raigaña da lingua”, di a propia poeta (2004, p. 37).

“Haberá poesía en que salvar-se?”, interroga Luísa Villalta. “Eu son a escuridade e asoma a lúa”, dinos. “Detrás da poesía / a sombra que sustenta o día”, engade. “E ficaremos sós / mar e silencio”, expresa noutros versos manuelantonianos. Mais tamén reconece, citando a Jean-Paul Sartre, que se escribe para dirixirse á liberdade dos lectores.

Dadas as circunstancias, vivindo como vivimos nun “tráxico tempo”, a poesía de Luísa Villalta sálvanos hoxe a todos nós.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Álvarez Cáccamo, Xosé María (2004). *En concreto*, de Luísa Villalta. *Festa da Palavra Silenciada*. 19, 68-69.
- Gómez-Montero, Javier (2004). *En concreto*, Luísa Villalta. *Anuario Grial de Estudos Literarios Galegos*. 199-200.
- Villalta, Luísa (1991). *Música reservada*. Sada: Edición do Castro.
- Villalta, Luísa (1995). *Ruído*. A Coruña: Espiral Maior.
- Villalta, Luísa (2004). *En concreto*. A Coruña: Espiral Maior.